

Драма пострадянського простору:

причини, наслідки, шляхи подолання

Будь-які справді глибинні, сутнісні перетворення в суспільстві майже неминуче викликають драматичні (а то й трагічні) суперечності між публічно задекларованими принципами та ідеалами цих перетворень і реальними, "грубо", майже для кожного відчутними їх результатами. Останні дуже часто не просто не повною мірою виправдовують очікування громадян, а, більше за це, виявляються прямо протилежними цим очікуванням. Що це — нищівна іронія історії або неминуча у суспільній практиці "лакуна" (а часто і прірва) між бажаним та дійсним?

Особливо злободенним для нас, громадян України, є зіставлення і порівняльний аналіз тих політичних, соціально-економічних та духовних процесів, свідками яких ми були за останні 20 років, від проголошення державної незалежності.

Стільки очікувань, сподівань, надій, а жорстка дійсність виявилась зовсім не такою, як уявляли два десятиліття тому... Замість реальної державності — принизлива, вже майже не приховувана залежність (як економічна, так і політична) і від Заходу, і від Сходу, замість дієвих реформ — лише набір порожніх гасел, що вони лунають уже багато років; замість побудови громадянського суспільства — розширення і так уже жахливої прірви між владою та народом; замість утвердження національної гуманістичної культури — загрозлива, злобна, агресивна бездуховність.

Чому так відбувається? Газета "День" належить до тих всеукраїнських щоденних видань, які вже не один рік вивчають цю (схоже, основну й доленосну для українців) проблему. "Круглі столи", що їх проводить "День", коментарі експертів, розлогі аналітичні матеріали на цю тему, що їх друкує газета, ставлять за мету з'ясувати причини, передумови й шляхи подолання системної кризи, в якій перебуває наше суспільство та держава.

Ось і наприкінці січня 2012 року газета "День" організувала представницький "круглий стіл" на тему "Україна і Росія — 20 років без імперії: історичні уроки". Враховуючи безперечну типологічну схожість суспільних процесів, що відбуваються і в Україні, й у Росії (разом з тим, не можна ігнорувати і принципову відмінність цих процесів за низкою параметрів), до участі в "круглому столі" був запрошений відомий російський вчений та громадський діяч, доктор історичних наук, професор, один із лідерів загальнодемократичного руху в Росії (1989-1992 рр.) **Юрій Афанасьєв**. З українського боку в дискусії взяли участь: директор Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, академік НАН України, відомий український науковець та громадський діяч, лауреат Золотої медалі НАН України імені В.І. Вернадського **Мирослав Попович**; відомий громадсько-політичний діяч, письменник, публіцист, дипломат, Надзвичайний і Повноважний Посол України **Юрій Шербак**; вчений-культуролог, публіцист, письменник, професор Римського університету "Ла Сапієнца", старший науковий співробітник Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України **Оксана Пахльовська**. Вела круглий стіл головний редактор газети "День" **Лариса Івшина**. Нижче стисло, з певними скороченнями наведено основні думки учасників конференції.

Мирослав Попович. *Виходячи з книг, статей західних економістів, політологів, написаних у порубіжний час 1989-1992 рр., Україна, Росія і весь пострадянський комплекс повинні були розвиватися швидшими й ефективнішими шляхами, ніж Німеччина, Японія, Італія після Другої світової війни. Досі всі мучаться у пошуках відповіді на питання: чому ж цього не сталося? Насправді, колишні фашистські або тоталітарні утворення поступилися місцем тим силам, які реалізували економічну — і не лише — революцію. У нас же цього не сталося, натомість без "кришуння", без участі силових структур розвиток держави не відбувався жодного дня. Ми, інтелектуали, на початку 1990-х створювали програми, дійсно відчувачи загрозу аморальної влади, намагалися прийти до спільного рішення... але все це відбувалося неначе на сцені якогось театру, а справжні рішення приймалися за кулісами. А потім виявилось, що державу у нас вкрали.*

Мені здається, що трагедія українського, російського та інших пострадянських народів — не лише в тому, що ми стали погано жити, але біда полягає ще й у тому, що нові політичні конфігурації, які прийшли на зміну, демонстративно аморальні. Ми мали рацію, коли писали, що моральність — це категоричний імператив, якому треба підкорятися.

І це один аспект. Як альтернатива, як перспективний майбутній варіант суспільного розвитку України зараз у певних колах активно пропонується концепція так званого "Русського мира". Що тут можна сказати? Термін "Русський мир" народився і вживаний ще до того, як його почали використовувати в сьгоднішній православній ієрархії, князем Трубецьким, наприклад. Це була дуже інтелігентна публіка. Те бачення російськості, як симбіозу слов'янського світу з Чингісханом, яке вони пропонували, до речі, протиставляло вже тоді українськість російськості. Я не хочу ідеалізувати українськість, але все ж, коли Андрій Боголюбський втік із Вишгорода, прихопивши Вишгородську (Володимирську) Ікону Божої Матері, в ньому вже було те, що дозволило Ключевському сказати, що Андрій Боголюбський був першим великоросом. Якщо його батько, Юрій Долгорукий, намагався заволодіти Києвом, то Андрій Боголюбський біг звідси туди, до Ростова, бо те місто було не вічове. Це був лише початок, бо була ще школа ординська, де існували зовсім інші поняття про владу. Якщо "Русський мир" вироджується в таку "кошмарну" самодержавну форму, тоді він неминуче отримає те, що у Хвильового називалося "Геть від Москви".

Юрій Афанасьєв. *Надзвичайно важливим (якщо ми хочемо зрозуміти, що дійсно відбувається в наших країнах) є питання російськості як цивілізаційної особливості. Відповідь на це питання більше б прояснила і характер пострадянської динаміки. Зараз я лише позначу, куди треба заглибитися, відшукуючи відповідь на це питання. По-перше, треба сказати про цивілізаційну сутність східної цивілізації або Росії в плані культурологічному. Треба мати на увазі, що йдеться про переважний спосіб подолання протиріч у біполярній опозиції і характерній для нашої цивілізації інверсійній логіці на відміну від медитативної, яка характерна для західної цивілізації. А з іншого боку, треба сказати, що західна чи європейська цивілізація, європейська культура сформувалася на основі синтезу римського права, західного християнства і навали варварів. Це теж вимагає розкриття. На відміну від формування західної цивілізації, у нас, в Росії, відбулося утвердження інверсійної логіки подолання протиріч у біполярній опозиції. На розкритті цих двох понять можна було б збудувати відповідь на це питання про специфіку не лише російськості, але й радянськості. І тоді з нею була б логічно пов'язана і пострадянськість. Є певна розвилка, яка ділить світ на Європу і не-Європу. Україна є тим, що американський історик і політолог Хантінгтон назвав "цезурою", тобто розтином цього світу. Після Андрія Боголюбського Росія пішла єдиним шляхом, де можливе лише самодержавство. А Україна опинилась на роздоріжжі, де можливі і той, і інший варіанти.*

Оксана Пахльовська. *Те, що відбувається між Україною і Росією (а, певною мірою, і всередині них) — результат патологізації православ'я, що триває в російському варіанті з часів Івана Грозного, а то й раніше — підпорядкування церкви трону, а в результаті підпорядкування політичній владі всього комплексу соціальних, моральних та інших проблем, якими традиційно займається церква.*

Коли ми задаємося питанням, де можлива демократія, то бачимо, що демократія затверджується в країнах західного християнства. У своїй статті "Трагедія Центральної Європи, написаній ще у 1980-х, Кундера говорить: "На барикадах Варшави, Праги і Будапешта люди помирили за Європу і за свободу, але це було б неможливо у Москві чи Ленінграді". У нас стоїть питання: чи можливо це в Києві? Я думаю, що зараз настав час, коли ми не можемо дозволити собі ні надій, ні

оптимістичних прогнозів. Все те, що відбувається, веде Україну і Росію до моральної загибелі, до загибелі держави не тому, що станеться розпад, а тому, що ці суспільства втомилися. Юрій Афанасьєв використовує жахливий термін — "втома людського матеріалу". Ці суспільства за імперський, радянський час приведені до стану "матеріалу". Так, Україна інша, ніж Росія. Але ми повинні себе запитати: завдяки чому? Україна інша, тому що вона хоча б упродовж трьохсот років жила в одній державі з Польщею, хоча б частинами входила в європейську культуру. У нас є лінгвістична, конфесійна, культурна диференціація.

Юрій Щербак. *Взагалі я сформував би такий своєрідний політичний і історико-філософський "закон крижини" (щодо колишнього Союзу): коли лід, який плаває у Льодовитому океані, навесні розламується на шматки, нікому і ніколи не вдасться зібрати його знову! Але за 20 років ми побудували феодально-олігархічну державу: як і в Росії, маємо страшне відчуження основної маси народу від ресурсів, власності та влади.*

Декілька слів про позитивні процеси. У нас сформувалася національна еліта (не політична!), що складається з молодих, мислячих по-європейськи людей. Але немає "соціальних ліфтів", вони не діють, і в цьому — дійсно серйозна проблема.

Створена, нехай кричущо недовершена, державність. Є жива, вільна думка, розвиваються культурні цінності, інтелектуальне життя. І головне — самосвідомість. 98% молодих людей, які народжені вже в незалежній Україні, за недавніми опитуваннями на інтерактивній передачі С. Шустера, сказали, що не вірять у те, що Росія чимось допоможе Україні (наприклад, зменшить ціну на газ). Вони розуміють, що свої проблеми Україна повинна вирішувати сама!

Ми, безперечно, уважно стежимо за подіями в Росії — це дуже важливо для нас. Я особисто розумію вибір, що стоїть перед Росією, так: або вона буде імперією (причому, підкреслю, в тому контексті, який чітко простежується в недавній статті В.В. Путіна в "Известиях"), або буде національною державою для всіх (саме для всіх!) своїх громадян. Нас непокоїть активізація націоналізму в Росії. І нас особливо непокоїть можливий розвал Росії (на що ми не маємо права закрити очі). Бо розпад такої держави з таким запасом ядерної зброї став би глобальною катастрофою з непередбачуваними наслідками.

Ми ознайомили читача лише з деякими, найцікавішими, на нашу думку, висловами учасників "круглого столу". Без сумніву, попереду велика робота з дослідження порушених під час цього заходу проблем, із залученням усього наукового інструментарію вчених-істориків, філософів, культурологів, соціологів, політологів. Адже йдеться про речі, винятково важливі для кожного з нас.

Ігор Сюдюков,
редактор відділу "Історія і я" газети "День"